

Menekülés a Vasfüggönyön át

Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között

A második világháború végén, 1945. január 20-án megkötött moszkvai fegyverszüneti egyezmény értelmében Magyarországnak vissza kellett vonulnia az 1937. december 31-én érvényes határai mögé. Magyarország a vesztes országok sorába tartozott, a szovjet megszállás miatt hazánk erősen korlátozott állami szuverenitással rendelkezett. A második világháború győztes országai közötti vetélkedés a háború befejezése után szinte azonnal megkezdődött, a korábban szövetségesként harcoló nagyhatalmak egyre élesebb szembenállását és a hidegháború kezdetét jelezte Churchill 1946. március 5-én elhangzott fultoni beszéde, amelyben a „vasfüggöny” kifejezést használta. A beszédben meghirdetett katonai, politikai és gazdasági blokádnak válaszlépésekre kényszerítette a Szovjetuniót, amely a „világforradalom” folyamatával igyekezett nagyhatalmi pozícióit kiterjeszteni és megszilárdítani. A nagyhatalmi ellentétek kiéleződése, a kétpólusú világrendszer kialakulása és megszilárdulása éles szembenállást alakított ki a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok, valamint a befolyásuk alatt álló országok között. A kezdetben csak versengésnek induló küzdelemből rövidesen háborús fenyegetés alakult ki. 1948-ban körülbelül félmillió szovjet katona tartotta ellenőrzése alatt a Szovjetunió körül kialakított biztonsági öveget, a csatlós államok gyűrűjét. A háború utáni súlyos magyar kötelezettségek teljesítését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelte, ebben a győztes szövetséges hatalmak közül a Szovjetunió volt döntő szava. Többek között abból is látszódott a szovjet túlsúly, hogy a háború után a be- és kiutazások engedélyezését is a SZEB szovjet vezetői végezték 1947-ig.¹

Ha egy magyar állampolgár külföldre akart utazni, akkor 1945. május 1-je után kiállított érvényes útlevéllel, és a SZEB nevében eljáró Levuskin vezérőrnagy vagy Malandin vezérezredes által aláírt határátlépési engedéllyel kellett rendelkeznie. Az útlevelek kiadása a belügyminiszter kizárólagos joga volt 1946 végéig, ekkor a budapesti rendőrfőkapitány hatáskörébe került a jogkör. A berendezkedő kommunista hatalom a külföldre utazás lehetőségét a kezdetektől fogva politikai kérdésnek és államvédelmi hatáskörnek tekintette. A Péter Gábor által vezette politikai rendészeti csoport az Eötvös utca 7. száma alatt található épületben alakult meg 1945 elején, és hamarosan átköltözött ugyan az Andrássy út 60-ba, de a Politikai Rendészeti Osztály útlevél- és panaszfelvevő csoportja továbbra is az Eötvös utcai épületben működött. 1947 áprilisától a Budapesti Főkapitányság Útlevél Alosztálya minden kérelmező nevét leellenőriztette az Államvédelmi Osztály titkos nyilvántartásában, és csak pozitív válasz esetén juthatott útlevélhez az adott személy. 1948. szeptember 6-án az Útlevél Osztály több más szervezeti egységgel együtt a frissen megalakult Államvédelmi Hatóság kötelékébe került. 1950-ben az ÁVH a Minisztertanácsnak alárendelt, országos hatáskörű önálló főhatóság lett. Az Útlevél Alosztály ekkor a Kémelhárító Osztály szervezeti keretein belül kapott helyet. Az ötvenes évek elején az útlevélkiadás gyakorlata rendkívül szigorú volt, a társadalom totális ellenőrzésének igénye miatt a magánjellegű utazásokat a minimálisra szűkítette a hatalom. Hivatalos kiutazás esetén igényelt szolgálati útlevelek, valamint a főváros területén lakók látogató- és magánútleveleinek a kiadását az ÁVH Útlevél Alosztály intézte. Egyéb esetekben a lakóhely szerint illetékes rendőrhatalósághoz kellett beadni az útlevélkérelmeket.²

Csoportos útlevél 1949-ből³

Nagyarányú népmozgalom a háború után

A háború befejeződése után az ország belső területeiről tömegesen utaztak az emberek Hegyeshalomba, és az ottani határszéli rendőri kirendeltségektől alkalmi úti lapot kértek,

hogy az osztrák területen lévő foglyotáborokban tartózkodó hozzátartozóikat meglátogathassák. A határrendészeti szervek részére megállapított szolgálati irányelvek szerint azonban a magyar állampolgárok kifelé csak a belügyminiszter által kiállított útlevéllel, a kisebb határszéli forgalomban pedig az erre a célra rendszeresített határszéli úti igazolvánnyal léphettek át. Határszéli úti igazolványt viszont csak a határkerület állandó lakosai kaphattak, a belföldi rendőrhatalóság által kiállított utazási igazolványokkal nem lehetett átlépni az országhatárt. Az ország belsejében működő hatóságokat ezért felszólították a határőrizeti szervek, hogy ne irányítsák az érdekelteket a határszéli kirendeltségekre, mert azoknak nem volt joguk kiállítani az alkalmi úti lapot, csak a határsávban élők számára.⁴

Ugyanakkor a háború alatt külföldre került magyar állampolgárok közül a harcok befejeződése után sokan igyekeztek hazatérni, az így kialakuló nagyarányú népmozgalom további nehézséget jelentett a határőrizeti szervek számára. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság minden hónap 1-jén kimutatást kért a hazahozatali szervek által lebonyolított forgalomról. Az egyik összesítő jelentés szerint 1945. szeptember 10-e és 1947. június 1-je között 299 954 fő tért haza Magyarországra. Az amerikai zónából 240 832, az angol zónából 36 832, a francia zónából 20 809, egyéb helyről pedig 1481 személy érkezett az ország területére. Közülük 190 034 fő volt hadifogoly és 109 920 fő polgári személy. Az összes hazatért közül 16 428 főt átadtak a hatóságoknak, 16 fő került valamilyen táborba, 1179 fő megszökött, a többiek pedig szabadlábba helyezték.⁵ Egy nem sokkal később, 1947. október 5-én készített kimutatásban összesen már 300 839 fő hazaérkezését jelentette a Belügyminisztérium Határ-, Folyam- és Légi-rendészete.⁶

A csempészet és a jogtalan határátlépés

Később is szó lesz még arról, hogy 1946. január 1-jéig a kisebb határszéli forgalomban a honvéd határőrség látta el az utasforgalom ellenőrzését. Utána ezt a feladatot az addigra felállított határrendőrség végezte, a honvéd határőrségnek már csak a katonai határvédelem volt a feladata. Az áruforgalom ellenőrzése és a csempészet megakadályozása a pénzügyőri és a vámszaki szervek feladata volt. Osztrák oldalon is hasonló rendszert terveztek; addig is az utasok ellenőrzését az osztrák rendőrség és csendőrség, az áruforgalom ellenőrzését pedig a vámhivatalok és a pénzügyőrség látta el. Az érvényben lévő 1945-ös kormányrendelet nagyon szigorúan büntette az árucsempészt: akár tíz évig terjedő fegyházzal is sújthatták azt, aki a személyes szükségletét meghaladó mennyiségű közszükségleti cikket akart külföldre vinni. A külföldi elkövetőt egyúttal kiutasították Magyarországról. Amennyiben a cselekmény súlyosan sértette a közellátást, akkor még halálbüntetést is lehetett alkalmazni.⁷

Az ország határát jogtalanul átlépő magyar vagy külföldi állampolgár az 1940. évi XVIII. törvénycikk értelmében vétséget követett el, és fogházbüntetéssel büntették. Ha önként jelentkezett az elkövető, akkor csak kihágásnak számított a tett. Ausztriában mindkét esetben csak kihágást képezett a cselekmény.⁸ A jogtalan határátlépőt egy belügyi rendelet értelmében a határrendőrséghez kellett előállítani.⁹ Az 1940. évi XVIII. törvénycikk 10. §-a értelmében csak akkor ítélte el az illetékes törvényszék a jogtalan határátlépőt, ha az elfogásakor ellenszegült az intézkedésnek, a járőr felszólításának nem engedelmeskedett, és nem önként jelentkezett a hatóságoknál. Ha valakit esetleg kémkedéssel gyanúsítottak, korabeli kifejezéssel élve „D-szempontból vált gyanússá”, akkor az illetékes zászlóalj elhárítási osztályára, vagyis D-osztályára kísérték, ahol kihallgatták.¹⁰

Az Apátistvánfalván található Határőr Múzeumban látható lábbelik, amelyeket tiltott határátlépéshez használtak

Rendkívüli állapotok az osztrák határon, szovjet beavatkozás a határőrség munkájába

Az ideiglenességet és a háború utáni zűrzavart jellemezték a magyar határrendészeti szervek jelentéseiből kirajzolódó rendkívüli állapotok és esetek. Gyakran előfordult ebben az időszakban, hogy a határállomásokon tartózkodó szovjet katonai személyek arra kényszerítették a magyar határrendészeti közegeket, hogy egyes polgári személyeket az előírt okmányok nélkül, azon belül is főleg a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélye nélkül léptessenek be az országba.¹¹ A Magyar Államrendőrség Mosonmagyaróvári Járási Kapitánysága 1946. január 2-án jelentette, hogy Lipót községben, a darnózseli rendőrbiztosság szolgálati körletében, a Duna melletti töltés vonalán tízfős szovjet katonai őrség egy kapitány parancsnoksága alatt határellenőrző szolgálatot teljesített.¹²

A Magyar Határrendőrség Mosonmagyaróvári Kapitánysága 1945. november 30-án jelentette, hogy a határforgalom nagy része vonaton Hegyeshalom, közúton pedig Oroszvár községen keresztül zajlott ekkor. A vonaton utazók túlnyomó többsége szovjet katona volt, csak tíz százaléka volt polgári utas. Az útlevélvizsgálat a szovjet katonák magatartása miatt szinte teljesen lehetetlen volt, többször előfordult, hogy az útlevélvizsgálók testi épségének érdekében a vonat átvizsgálását fel kellett függeszteni. 1945. október 10-én az útlevélvizsgálatot végző rendőr alhadnagyot egy orosz tiszt úgy megütötte, hogy nyolc napon túl gyógyuló sérülést szenvedett. 1945. október 20-án pedig egy Goroj nevű orosz főhadnagy elvette az egyik MÁV-kocsivizsgáló kézi jelzőlámpáját, közben pisztolya markolatával leütötte. 1945. október 30-án a Hegyeshalomban veszteglő szovjet szerelvényből kiszálltak a katonák, és kifosztották a vasúti raktárt, húszmillió pengő kárt okozva. Egyes orosz katonák segítettek a csempészeket is, védelmükbe vették őket, ezért a személyi adataikat nem tudták megállapítani a magyar hatóságok. A források szerint a külföldiek közül legtöbbször jugoszlávok és görögök foglalkoztak csempészetrel. Általában érvényes úti okmányok nélkül utaztak, és ha a rendőrök vagy a pénzügyőrök leszállították és őrizetbe vették őket, gyakran előfordult, hogy a szovjet katonák kiszabadították őket, és a szovjet fennhatóságú vagonokban védelmet biztosítottak nekik.¹³

A csempészek gyakran visszaéltek a szovjet egyenruha által nyújtott előnyökkel. 1946 őszén a 7. határvadász zászlóalj nyomozói lelepleztek és letartóztattak egy csempészbándát, amely több súlyos bűncselekményt követett el Ausztria és Magyarország határvidékén. A soproni államügyészség azonban a tárgyalásig szabadlábra helyezte őket, mert mindegyikük bejelentett lakással rendelkezett. Két csempész gyorsan ki is használta az alkalmat, és megszökött. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság soproni kirendeltségének az ügyésze ezután őrizetbe vette a társaságot, és a sopronkőhidai szovjet katonai fogházba szállította őket azzal az indoklással, hogy a bűncselekmények jelentős részét szovjet katonai egyenruhában követték el. 1947 márciusában a szovjet hadbírósa nyolc és tíz év közötti időtartamú, Szibériában letöltendő kényszermunkára ítélte őket.¹⁴

A szovjet egyenruha nyújtotta előnyöket használták ki azok az embercsempészek is, akiket a nyugati határon tartóztattak fel a határőrök. 1949. január 24-én az olmódi 86. határvadász őrs működési területén illegálisan akarta elhagyni egy teherautó az ország területét. A kocsi Olmód külterületén, a Horvátzsidány–Klastenmarienburg kocsúton haladt az országhatár irányában. A határvadászok feltartóztatták a tehergépkocsit, amelyből három, orosz egyenruhába öltözött, orosz nyelvű fényképes igazolvánnyal rendelkező személy szállt ki, majd rövidesen osztrák területre szöktek. A kocsi egyébként nem akart megállni, de az utat keresztülselező fahídon megcsúszott, és a vizesárókban megfeneklett. Átvizsgálása után arra következtettek, hogy az országból illegálisan kitelepülni akaró személyek szovjet egyenruhával visszaélve akartak külföldre szökni, összesen legalább 10–20 fő, amire a csomagok és a bőröndök nagy számából következtettek.¹⁵ Korábban is voltak hasonló események. A Magyar Államrendőrség Kőszegi Határrendészeti Kapitánysága 1947 februárjában Szombathelyen letartóztatott egy embercsempész bandát, amely különböző balkáni országokból és magyar városokból érkező menekülőket szöktetett át Ausztriába fejenként 300 forintért. A menekülők Ausztriából Németországba és Olaszországba, onnan pedig Amerikába és Palesztinába mentek. A szombathelyi Joint-székház udvaráról teherautón, szovjet katona kíséretével, egyszerre 25-30 főt vittek át a határon, míg aztán a szervezet vezetőjét, Büchler Györgyöt 1947. február 4-én letartóztatták.¹⁶

A Fertő-tó közelében lévő Albertkáz mérfusztán, a volt Albrecht főhercegi uradalom területén tehén- és sertésenyésztést folytattak a szovjet csapatok és polgári ruhás ukránok, akiknek a felsőbb parancsnokságuk Andauban, vagyis Mosontarcsán volt. Elszállásolást a volt főintézői lakásban kaptak, az állatokat pedig az uradalmi istállóban tartották. Albertkáz mérfusztán osztrák területbe ékelődve fekszik, a szovjet egység többi része közvetlen a határ mentén, de már osztrák területen lévő majorokban szintén állattenyésztést folytatott, és a határ mentén nagyobb kiterjedésű kukoricaföldjük és más vetésük is volt 1946 folyamán. A mezőgazdasági munkák elvégzésére osztrák és magyar munkásokat alkalmaztak, kezdetben kényszerrel és fizetség nélkül, később trágát adtak fizetségül. A trágya Albertkáz mérfusztán, magyar területen volt, amit az oroszok borért cserébe is árusítottak az osztrák parasztoknak, akik naponta 50-60 szekérrel és traktorral is kiszállítottak belőle, de sem a trágakivitelre, sem a határátlépésre nem volt megfelelő engedélyük. Az osztrákok később fát és építőanyagot is vittek ki az országból. Határátlépési igazolványuk nem volt, csak kimondták a bűvös szót, hogy az oroszokhoz mennek, és többé nem ellenőrizhette őket senki, illetve szovjet katonákkal együtt lépték át a határt, akik megakadályozták az ellenőrzésüket. Ily módon az albertkáz mérfusztai gazdaságot szinte teljesen széthordták a környékbeli gazdák. Egy másik esetben az albertkáz mérfusztai határvadász őrs parancsnokának a lovát ellopták a szovjetek, és amikor ő járlevéllel és fényképpel bizonyította, hogy a szovjeteknél van a lova, korbáccsal és fegyverrel kergették el a leleplezés helyszínéről. Másik alkalommal az őrs fogdahelyiségébe a helybéli szovjet parancsnokság által bezárt szovjet katonákat ittás állapotban lévő más szovjet katonák kiszabadították, és egyúttal ki is fosztották az őrs irodáját.¹⁷

Súlyos incidens történt 1947. január 13-án Sopronkövesden. Este a falu főutcáján egy orosz katonai gépkocsi állt meg, amelyről ittas orosz katonák szálltak le, és bementek a környező házakba, ahol bort követeltek, és erőszakoskodtak a nőkkel. A helybeli határvasdász őrs parancsnoka egy portyázó járőrt küldött ki a katonák megfékezésére. Az egyik orosz hadnagy megütötte, majd pisztollyal vállon lőtte a járőr parancsnokát, Majoros Sándor határvasdász tizedest, aki tüdőlövést kapott. Az őrs többi katonája a járőr segítségére sietett, és a közben a helyszínre érkező szovjet előjárókkal közösen letartóztatta a garázdálkodó szovjet katonákat, és átadta Sopron város katonai parancsnokának; az esetről készített jegyzőkönyvet a SZEB-nek is megküldték kivizsgálás végett. Az incidens során megsebesült Majoros Sándor, 22 éves hajdúnánási születésű határvasdász január végén belehalt a sérüléseibe.¹⁸

1949. július 3-án éjfél körül egy teherautó jelentkezett kilépésre két utassal az osztrák határon, a pomogyi hídnál. A határrendőrség útellenőrző járőre kiléptette a járművet, az osztrák finác azonban nem nyitotta fel a sorompót, amit a teherautó rövid várakozás után áttört. Az úttest mindkét oldalán osztrák csendőrök álltak, akik erre tüzet nyitottak a járműre, mire a vezető és egy szovjet tiszt kiugrott a kocsiból. A szovjet tiszt a magyar sorompó felé futott, közben a pisztolyából tüzelt az osztrák csendőrökre. A magyar útellenőrző járőrtől el akarta venni a géppisztolyát, hogy azzal is lőjön a túloldalra, de a magyar határvasdász nem adta át a fegyverét. Rövid idő múlva a szovjet tiszt egy közben megérkező másik kocsival Eszterháza irányába elment, a teherautót pedig az osztrák csendőrök vitték el. A bécsi szovjet katonai parancsnokságot is értesítette valaki az esetről, onnan orosz katonák szálltak ki Pomogyra, lefoglalták a szállítmányt, és a teherautóval együtt elvitték Bécsbe.¹⁹

A szovjetek időnként igyekeztek bizonyos gesztusokat is tenni a magyar pártvezetőknek. Ezek közül a legnagyobb hatású a magyar hadifoglyok hazaengedése volt, de kisebb jelentőségű ügyekben is tettek engedményeket, ha politikai haszonra tehettek szert. Az 1848-as forradalom és szabadságharc kitörésének centenáriumáról nagyszabású ünnepségekkel emlékezett meg a hatalom. 1948. április 4-én a szovjet állam „a magyar népi demokrácia elismeréseként” ünnepélyes külsőségek között visszaadott 203 darab 1848-as honvédszászlót, amelyeket az orosz cári csapatok a szabadságharc leverésekor zsákmányoltak.²⁰ A fegyveres erők által fényes külsőségekkel megrendezett ünnepségekre számos országból érkezett hivatalos küldöttség, amelyeknek tagja volt többek között Vorosilov marsall, Milovan Gyilas, Kuraszov vezérezredes, az ausztriai szovjet erők főparancsnoka, továbbá a helyettese, Csoltov vezérezredes, és mások is.²¹

A déli határ a háború után

A déli határon is rendkívüli állapotok uralkodtak a háború befejeződése után. Bácsbokod községet 1944. október 20-án foglalták el a szovjet csapatok. A községi bíró, Ispánovics József igyekezett fenntartani a rendet a faluban, és a közigazgatást helyreállítani, illetve megszervezni, ennek érdekében a szovjet csapatok segítségét is igénybe vette. Ispán János és Szekulity Péter viszont Szabadkára utazott, és felvették a kapcsolatot a jugoszláv partizánparancsnoksággal. Visszaérkezésük után Ispán János átvette a község irányítását. Mivel Ispánovics Józsefet magyar érzelműnek tartották, illetve ő is annak vallotta magát, leváltották és elkergették. 1945 januárjában Ispán János partizánparancsnokként négy partizán kíséretében megjelent Pestalits Antal bácsborsódi lakos bácsbokodi lakásán, és letartóztatták. A község háza pincéjébe zárták, ahol már letartóztatásban volt Király László, Pestalits Károly, Tóth Lajos, Gretek Károly bácsborsódi és egy Illés Lajos nevű, erdélyi származású bácsbokodi lakos is. A kihallgatások lezajlása után néhány órával Ispán János és egy ismeretlen partizán megjelent a pincében, és az ismeretlen partizán egy szőlőkaróval súlyosan bántalmazta Illés Lajost. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Illés Lajos már nem sokáig bírja az ütlegetést, akkor a partizán felvitte az áldozatot az udvarra, és ott agyonlőtte. Illés Lajos holttestét később két fogollyal a község háza udvarán temették el.²²

A fenti esetből is kitűnik, hogy a határvédelem megszervezése a jugoszláv partizánok által elkövetett atrocitások és incidensek miatt is sürgős volt, akik több, Baja és Szeged környékén lévő települést is megszálltak, és mozgalmat szerveztek annak érdekében, hogy ezeket a területeket is Jugoszláviához csatolják. A magyar kormány 1945. január 15-én panaszt tett Szuszajkov vezérezredesnek a Tompa községben lezajlott atrocitások miatt, és Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter, valamint Gyöngyösi János külügyminiszter is szóba hozta a kérdést a február 1-jei, illetve február 3-i kormányülésen.²³ Nemcsak Tompán, hanem más községekben is zajlottak jugoszláv túlkapások a határ mentén. Hercegszántón például, amikor a háború után a magyar határőrség megérkezett a községbe, a helyi milícia és a jugoszláv partizánok lefegyverezték a magyarokat, és a település 1945. április 4-éig jugoszláv megszállás alatt állt.²⁴ A jugoszláv közigazgatás idején Gorjenác József volt a helyi milícia parancsnoka, és csak a hadműveletek befejeződése után tudta helyreállítani a rendet a szovjet parancsnokság. Miután a magyar közigazgatás átvette a községet, Karagity Antal, Gorjenác József és Szaboljev József aláírásgyűjtést szervezett a bajai háromszög Jugoszláviához csatolása érdekében.²⁵ Az aláírásokat Hercegszántó, Gara, Györgypusztá, Bácsbokod, Csávoly és Felsőszentiván községben gyűjtötték. Utána egy húsztagú küldöttség Karagity Antal vezetésével Belgrádba ment Tito marsallhoz, és kérték a jugoszláv vezetőt, hogy az úgynevezett bajai háromszöget csatolják Jugoszláviához. Jugoszlávia a bajai háromszögre vonatkozó területi követelést fogalmazott meg a háború után, amit 1946 májusáig fenn is tartott.²⁶ Külpolitikai okok miatt viszont Tito nem biztatta a küldöttséget, ezért hazatérésük után a hercegszántói delegáció tagjai megalakították az Antifasiszta Frontot, és a kommunista párt helyi szervezetének vezető pozícióit is igyekeztek elfoglalni.²⁷ A Határrendőrség Bácsborsodi XIV. Számú Kapitánysága jelentette 1945. december 8-án, hogy Karagity Antal, Gojtán Franyó és Donát Jozsó, akik korábban szintén partizánok voltak, gyakran jártak át magyar területre, és propagandát fejtettek ki a már említett bajai háromszög elcsatolása érdekében. Ha a honvéd határőrök felismerték őket, akkor áttették őket a határon, de többször is újra megjelentek.²⁸ A déli határ eseményei miatt egyébként a Szövetséges Ellenőrző Bizottság is sürgette a határőrség felállítását. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 9-i ülésén Erdei Ferenc belügyminiszter közölte, hogy Alekszandr Mihajlovics Beljanov vezérőrnagy, a SZEB adminisztratív osztályának a vezetője is érdeklődött már a határőrség szervezésével kapcsolatban.²⁹

A barcsi járási kapitányság egyik jelentése arról szólt 1945. december 29-én, hogy a jugoszláv szervekkel rossz viszonyban voltak a magyar határőrök, mert a jugoszlávok a nekik nem tetsző, többnyire politikai szempontból megbízhatatlannak tartott személyeket egyszerűen áttették a határon, nemzetiségre és állampolgárságra való tekintet nélkül. A Dráván túli magyar részekre nem akarták beengedni a magyar hatóságokat, a kettősbirtokosok közlekedése elé akadályokat gördítettek, a hazatérő jugoszláv állampolgárokat pedig itt sem engedték be az országba. A nyár folyamán megtartott határközi értekezleten még a jelen lévő orosz tiszt arra vonatkozó felvilágosító magyarázatát sem fogadták el, hogy minden állampolgárnak haza kell térnie a saját országába. A verőcei jugoszláv kiküldött kijelentette, hogy ott ő parancsol, és az lesz, amit ő akar. A túloldali helyzettel kapcsolatban az egyik átmenő B-egyén elmondta, hogy a Dráva mentén „a partizánok az urak”, de az ország belsejében már nem olyan népszerűek.³⁰

A magyar államrendőrség kelebiai határszéli kirendeltsége jelentette 1945. december 3-án, hogy az utasforgalom megcsappant, mivel a vonatjáratok száma lecsökkent, és ezért Szabadkáról Kelebiára tizenkét kilométert kellett gyalogolni az utazni szándékozónak.³¹ A Budapestről Kelebiára érkező úgynevezett gyorstehervonaton egyébként főleg feketézők utaztak, az ekkoriban általános utazási igazolványt viszont senki sem kérte tőlük. Az utazás nem volt veszélytelen, mert a vonaton rablások és gyilkosságok is történtek. 1945. november 8-án a Budapestről Kelebiára érkező gyorstehervonaton Nyíri József pestszentlőrinci lakost Kisszállás és Kelebia között szovjet katonák kifosztották,

lelőtték, majd a vonatból kidobták. Kelebia és a közeli községek lakói állandó rettegésben éltek, mert szökött szovjet katonák éjszaka gyakran rátörtek az ottani lakosokra, nemegyszer súlyosan bántalmazták és gyakran kirabolták őket. A sértettek többnyire nem mertek feljelentést tenni, mert féltek a fenyegetésekben megfogalmazott további bántalmazástól. Az utasellenőrzés hiányosságaként említették továbbá, hogy a csoportos útlevéllel utazók az előírt három példányt nem vitték magukkal, ezért a határrendőrök az ellenőrzést nem tudták rendesen elvégezni. A korabeli gyakorlat szerint a külföldről az országba beutazók egy példányt a belépésnél, egy példányt pedig a kilépésnél lettek volna kötelesek leadni, de ez nem történt meg egyszer sem, ezért sokszor nem tudták beazonosítani őket.³²

Az országhatár teljes trianoni hossza 2266 kilométer volt, amely 1945 után 2229 kilométerre rövidült. A 37 kilométeres csökkenés a pozsonyi hídfőhöz tartozó három magyar község békeszerződésben rögzített elcsatolása miatt következett be. A magyar–jugoszláv határszakasz ebben az időszakban körülbelül 630 kilométer hosszú volt.³³ A békeszerződés aláírása után is akadt példa azonban határvitára, például éppen a déli határon. A magyarbólyi határrendészeti kapitányság jelentette 1947 tavaszán a 33. határvadász század parancsnokságának, hogy Kásád község határában a jugoszláv partizánok önkényes határkiigazítást hajtottak végre az úgynevezett Steinbach-tanya területén, egyszerűen arrébb tették a határvonalat jelző köveket azzal az indoklással, hogy az így nyert területre szükségük van a munkájukhoz.³⁴

A határrendőrség felállítása

A háború után az államszervezet ismételt működésbe hozásának egyik első lépéseként 1945. január 4-én kormányrendelet jelent meg a közigazgatás újjászervezéséről és az állami alkalmazottak magatartását felülvizsgáló bizottságok felállításáról. 1945. február 1-jén Péter Gábor vezetésével megkezdte működését a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, majd február 26-án Tömpe András irányításával a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya is. 1945. április 23-án Magyar Államrendőrség néven egységes rendőrséget állítottak fel. A korszak szervezettörténetét jól jellemzi az a körülmény, hogy a honvédség kebelén belül működő határportyázó, 1946 utáni elnevezéssel élve határvadász kötelékeken kívül egy határrendészeti szervezetet is létrehoztak.³⁵ A határőrizet szervezete így két részre tagolódott, amelyek közül az egyik katonai rendeltetésű volt, a másik pedig rendvédelmi jellegű. Az utóbbit képviselte az 1945. augusztus 17-én felállított határrendőrség, amely ezért nem is a honvédelmi, hanem a belügyi tárca alá tartozott, így a rendvédelmi rendszer részét képezte. Mintaként az Osztrák–Magyar Monarchia Magyar Királyi Határrendőrségének az 1906 és 1918 közötti szervezete szolgált, továbbá a határrendészeti kapitányságok felállítása is ezt az időszakot másolta.³⁶

Formálisan az ideiglenes nemzeti kormánynak a csendőrség feloszlataásáról és az államrendőrség megszervezéséről szóló rendelete hatalmazta fel a belügyminisztert, hogy a határszéli vármegyékben felállítsa a határrendészeti szerveket.³⁷ A határrendőrséget a belügyminiszter a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága alá rendelte, de a szakmai irányítás tekintetében közvetlen belügyminiszteri vezetés érvényesült, és az új testület a belügyi tárca szervezetében a rendőrség többi részétől elkülönült. A határrendőrséghez toborzott tisztikar és legénység ekkor a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága állományába és alárendeltségébe tartozott, de a vármegyei, a városi és járási kapitányságoktól, illetve a községi rendőrbiztosságoktól függetlenül, önállóan működött, és fő feladatként a fokozatosan meginduló távolsági határforgalom ellenőrzését elvileg a határrendészeti kapitányságok látták el.³⁸ Egyszerűsítve, a zöldhatár őrzését katonák végezték, a határátkelőhelyek forgalmát pedig az úgynevezett határrendőrség ellenőrizte.³⁹

A határrendőrség kapitányságokból, azok pedig alárendelt őrparancsnokságokból álltak. Működési területüket és székhelyüket a belügyminiszter jelölte ki. A határrendőr-kapitányság élén a kapitányság vezetője állt, kellő számú tiszti, őrsemélyzeti és segédhivatali munkaerővel. A detektív személyzet a megfigyelési szolgálaton kívül ügykezelési és írásbeli munkára is alkalmazható volt, az őrsemélyzet pedig a segéd- és küldöncfeladatok ellátásában is részt vett. A legénységi létszámot toborzás útján egészítették ki és töltötték fel. A határrendőrség létszáma ekkor összesen 4105 fő volt.⁴⁰

A háború utáni nehéz gazdasági helyzetben a határőrizeti szervek létrehozása azonban lassan haladt, ezért a belügyminiszter a honvédelmi miniszterrel egyetértésben elrendelte, hogy a határon átlépő utasok ellenőrzését a szervezés alatt lévő Magyar Határrendőrség egyes kapitányságainak szolgálatba lépéséig a honvéd határőrség lássa el mind a távolsági, mind a kisebb határszéli forgalomban, kivéve a már működő határrendőrségi szervek területén, vagyis Oroszváron, Hegyeshalomban, Sopronban, Szentgotthárdon, Kelebián, Nyírábrányban és Hidasnémetin. A többi távolsági határátlépő állomáson, vagyis Murakeresztúr, Gyékényes, Magyarbóly, Szőreg, Lökösháza, Biharkeresztés, Záhony, Bánréve, Somskőújfalu, Szob és Komárom területén az utasellenőrzést a honvéd határőrség közegei végezték addig, amíg a területileg illetékes határrendőr-kapitányság a szolgálatot át nem vette. Ha korábban a helyi rendőrség végezte a távolsági forgalom ellenőrzését, akkor haladéktalanul át kellett adnia a szolgálatot a honvéd határőrségnek. A kisebb határszéli forgalom ellenőrzése szintén a honvéd határőrség feladata volt.⁴¹

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság többször is kifejezte elégedetlenségét a határőrizeti és a határrendészeti szervek létrehozásának elhúzódása miatt. A SZEB adminisztratív osztályának a vezetője, Beljanov Szebenyi Endre miniszteri osztályfőnökkel 1946. március 16-án folytatott megbeszélése alkalmával sürgette a határrendőrség létszámának a feltöltését, a jogsértők, a csempészek és a bűnözők beutazásának hatékony megakadályozását, a külföldről jövő utasok alapos átvizsgálását és ellenőrzését. A határon erős ügynöki hálózat kiépítését javasolta, továbbá a csempészek és a bűncselekményt elkövetők szemmel tartását szorgalmazta. A határon feltartóztatott utasokról jelentést kellett készíteni az osztály számára, illetve azon belügyi munkatársak jegyzékét is össze kellett állítani, akik a határra utaztak a határrendőrség munkáját ellenőrizni. Általánosságban is kifejezte azt a kívánságát, hogy érjenek el javulást a magyar szervek a határ őrzésében. Az egy héttel későbbi megbeszélésre készített feljegyzésben 6000 főt engedélyeztek a határrendőrség számára, és ismét sürgették a szervezet megerősítését, a határrendészeti igazgatóságok belügyi irányításának a szorosabbra fűzését. Beljanov elképzelése szerint a határrendőrség a második vonalat jelentette a határőrizetben, az első vonalban a honvéd határőröknek kellett szolgálniuk. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság sürgetése is közrejátszhatott abban, hogy az új belügyminiszter, Nagy Imre 1946. március 14-i hatállyal megszüntette a Magyar Határrendőrség elnevezést, és a határrendőr-kapitányság helyébe a Magyar Államrendőrség Határrendészeti Kapitánysága név lépett. 1946 májusában rendőri büntetőbírói hatáskört kapott a szervezet, a nyár folyamán pedig Szebenyi Endre a honvédelmi miniszterrel kötött megállapodás alapján újrászabályozta a határrendőrség és a határőrség szervei közötti munkamegosztást. A távolsági forgalom számára kijelölt határátkelőhelyeken a személyforgalom ellenőrzése a határrendészeti kapitányságok feladata volt, a kisebb határszéli forgalom ellenőrzése és a határ őrzése a honvéd határőrség hatáskörébe tartozott.⁴²

1947. február 10-én Magyarország aláírta a párizsi békeszerződést, amelynek a rendelkezései szeptember 15-én léptek hatályba. Megszűnt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jelenléte, és a volt szövetséges hatalmak nyugati képviselőinek is távoznuk kellett, kivéve a szovjet csapatokat, tekintettel Ausztria négyhatalmi megszállására. A szovjeteknek ausztriai csapataik ellátása érdekében szüksége volt a magyarországi jelenlétre felvonulási és utánpótlási útvonalként, valamint hadtápterületként.⁴³

A háború után bekövetkezett politikai változások, a gazdasági és politikai érdekek érvényesítése megkövetelték a határvonal fokozottabb ellenőrzését, a határmegközelítés újbóli szabályozását 1949-ben. Az egész ország területén a határ 200 méteres közelségében lévő sávba csak engedéllyel lehet belépni. Kivételt képeztek a lakott területek, városok, falvak, valamint a közlekedésre alkalmas utak és vasutak. Vízi határ esetén a 200 méteres sávot a medervonal közepétől számították, kivéve a Dráva szabályozatlan részét. A 200 méteres sávban csak határmegközelítési engedéllyel vagy kettősbirtokosi igazolvánnyal lehetett közlekedni, de csak az abban feltüntetett területen volt érvényes, az ország más részén nem jogosította fel a tulajdonosát, hogy 200 méternél jobban megközelítse a határt. Ha a kérdéses terület a műszaki záron túli területre esett, akkor meg kellett határozni azt a kaput is, ahol a ki- és a beléptetés történt. Határmegközelítési engedélyt csak olyan személy kaphatott, akinek saját vagy szövetkezeti földje a kérdéses területen feküdt, vagy ott lakott, azaz állandó lakhellyel bírt az adott őr területén, illetve oda járt dolgozni, például egy állami gazdaságba. Ha államvédelmi kifogás merült fel valaki ellen, akkor ezekkel a feltételekkel sem kaphatott engedélyt. A határmegközelítési engedélyt a helyben lakó személyek számára a területileg illetékes határvadász őr parancsnoksága állította ki, minden más esetben a Határőrség Főparancsnoksága. A határ megközelítését korlátozó rendelkezések nem terjedtek ki a határőrség és a fegyveres testületek tagjaira a szolgálati ténykedésük időtartama alatt. Az ÁVH alárendelt szervei hozták a területileg illetékes őrparancsnokságok tudomására azok neveit, akiknek államvédelmi okok miatt nem lehetett ilyen engedélyeket kiadni. Róluk az őrparancsnokoknak is nyilvántartást kellett vezetni. A kiadott igazolványokat is nyilvántartották, érvényességüket három hónapra korlátozták. A 200 méteres területen belül a járőr köteles volt mindenkit igazoltatni; ha valaki nem rendelkezett érvényes igazolvánnyal, akkor a határvadász őr parancsnokságára elő kellett állítani; ha jogtalan határátlépés gyanúja merült fel, akkor eljárást kellett ellene indítani. Ha a jogtalan határátlépés kísérlete nem volt megállapítható, de az adott személy a rendelet ismeretében igazolvány nélkül közelítette meg a határt, javaslatot kellett tenni a határsávból való kitiltására.⁴⁴

XIX-B-10-V-1-005-1948 (8.nyf.sz.)

Nyf. szám:/1949.

Magyar Országos Levéltár (77.d.)

HATÁRMEGKÖZELÍTÉSI IGAZOLVÁNY.

Név: foglalkozás:

Szül. év hely és anyja neve:

Lakhelye:

A határt megközelítheti:

Ezen igazolvány csak a fenn feltüntetett területen a mindenkori érvényesített személyazonossági igazolvány egyidejű felmutatása mellett érvényes.

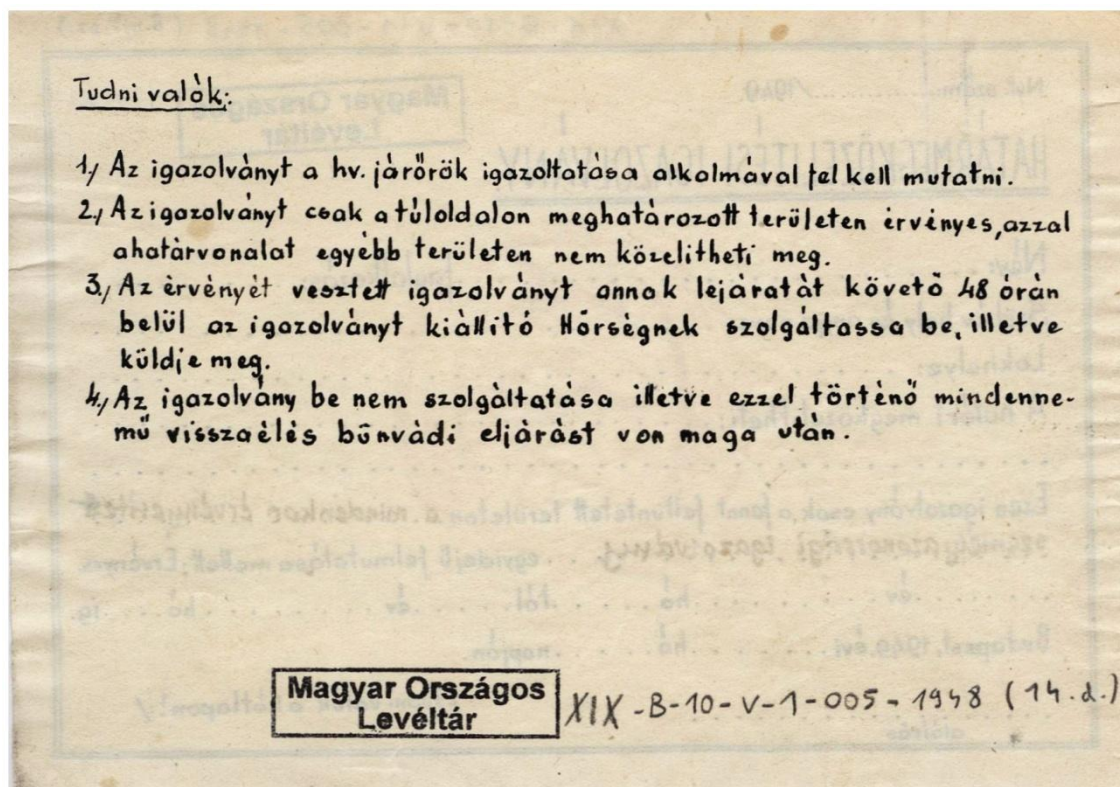
..... év hó tól év hó ig.

Budapest, 1949. évi hó napján.

/Tudni valók a hátulapon!:/

..... aláírás

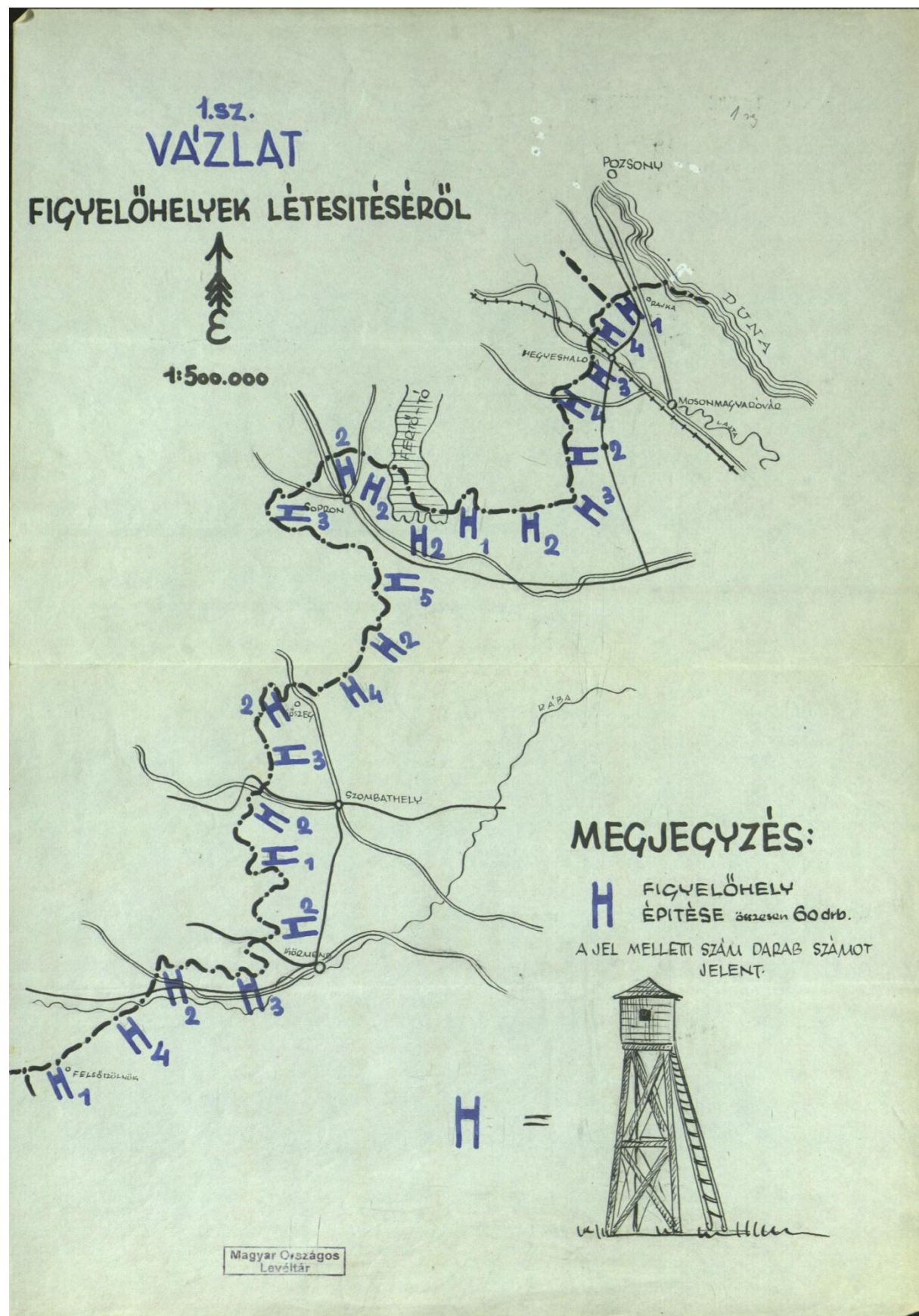
Határmegközelítési igazolvány 1949-ből⁴⁵

Határmegközelítési igazolvány hátoldala⁴⁶

Határőrizeti eredmények 1947-ben

A magyar határőrség 1947. január 1-je és december 1-je között 26 847 határsértőt fogott el, ebből a nyugati határra 11 668 fő jutott. A 355 kilométeres nyugati határszakasz az országhatár teljes hosszának csak hetedét tette ki, mégis az ország egész határvonalára eső úgynevezett „káros politikai tevékenység” 93 százaléka a nyugati határrészen bonyolódott. A kimutatások szerint a csempészet súlypontja ekkor az osztrák és a csehszlovák határra esett. Az osztrák határon 1947 októberében 273 főt fogott el a határőrség, ebből 52 személy volt csempész, és politikai okokból fogtak el 221 főt. Ugyanezek a számok 1947 novemberében jelentősen megnöttek, az akkor elfogott 529 főből 74 volt csempész, és politikai okokból fogtak le 455 főt.⁴⁷ A fejlesztési tervekben elsődleges célként megfogalmazott létszámemelést a pártvezetők gazdasági okokból nem teljesítették, és mivel a politikai fejlemények sem tették még sürgetővé, egyelőre csak a nyugati határ műszaki megerősítését határozták el az illegális forgalom csökkentése érdekében.⁴⁸

A határ lezárásának vázlatos rajza 1948-ban⁴⁹

A tiltott határátlépés büntetőjogi szabályozása a háború után

A büntető törvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény, az úgynevezett harmadik büntető novella XII. fejezete tartalmazta a tiltott útlevélhasználatra és a tiltott határátlépésre vonatkozó rendelkezéseket. A 48. § (1) bekezdése szerint vétséget követett el és öt évig terjedő fogházzal büntették azt, aki más nevére szóló útlevelet használt, a saját útlevelét használatra átengedte másnak, a hatóságot a határ átlépésére való jogosultsága tekintetében félrevezette, vagy a határt meg nem engedett módon lépte át. A (2) bekezdés szerint a vétség kísérlete is büntetendő volt. Büntettnek számított viszont, ha valaki a fenti cselekményekhez másnak segítséget nyújtott, és öt évig terjedő börtönnel, hivatalvesztéssel, valamint a politikai jogaitól való eltiltással büntették tehát azt a személyt, aki mai fogalommal élve, embercsempészt folytatott. Ha csoportos tiltott határátlépés elkövetéséhez nyújtott valaki segítséget, akkor öt évig terjedő fegyházzal büntették. Aki hamis okmányt használt a tett elkövetése közben, azt okmányhamisítás miatt is felelősségre vonták. Alapesetben a járásbírók ítéleztek a tiltott határátlépést elkövetők felett, de ha politikai bűncselekmény gyanúja is felmerült, akkor magasabb fórum járt el vele szemben. A 48. § (1) bekezdése szerint vétséget követett el, és öt évig terjedő fogházzal lehetett büntetni azt a személyt, aki hamis útlevelet használt, a hatóságot félrevezette a határ átlépésére való jogosultsága tekintetében, vagy a határt meg nem engedett módon lépte át. A (2) bekezdés a tiltott határátlépés kísérletét is büntetendőnek nevezte, a (3) bekezdés pedig büntett miatt öt évig terjedő börtönnel, hivatalvesztéssel és politikai jogainak felfüggesztésével fenyegette azt a személyt, aki segítséget nyújtott valakinek a fenti cselekmények elkövetéséhez. Ha csoportos tiltott határátlépés elkövetéséhez nyújtott valaki segítséget, akkor fegyházzal büntették. A hamis útlevelet használókat közokirat-hamisítás miatt is felelősségre vonták.

A távolsági határforgalom adatai 1948-ban

A tiltott határátlépés adataival való összehasonlítás érdekében érdemes a korszak legális forgalmát is megemlíteni:

1948. október 1-je és október 31-e között a magyar határon útlevéllel belépő és kilépő külföldi állampolgárok száma

Ország	Belépő	Kilépő
Ausztria	702	996
Jugoszlávia	959	428
Szovjetunió	144	73
Csehszlovákia	2933	2872
Románia	1 362	518
USA	187	358

1948. október 1-je és október 31-e között a magyar határokon útlevéllel belépő és kilépő külföldi állampolgárok száma mai szemmel nézve nem volt túlságosan jelentős, ugyanis mindössze 9571 fő lépett be, és 7701 fő lépett ki. Közülük a csehszlovák állampolgár volt a legtöbb: 2933 belépő és 2872 kilépő. Utánuk a román állampolgárok következtek 1362 belépővel és 518 kilépővel. Témánk szempontjából a legérdekesebb, hogy mindössze 702 osztrák belépő és 996 kilépő volt ebben az időszakban, és a jugoszláv állampolgárok is kevesen voltak: 959 belépő és 428 kilépő. Érdekességként érdemes megemlíteni, hogy még az Egyesült Államokból is többen érkeztek ebben a hónapban, mint a Szovjetunióból, ugyanis 187 amerikai belépő és 358 kilépő mellett 144 szovjet belépő érkezett, és 73 kilépő távozott az országból. 50

A magyar állampolgárok aktivitása sem mondható túl nagynak ebben a hónapban. 1948. október 1-je és október 31-e között útlevéllel összesen 1169 magyar állampolgár lépett be és 2356 fő lépett ki a határokon. Ausztria irányában 721 fő lépett ki, és 622 fő lépett be, Jugoszlávia irányában pedig 203 fő lépett be és 478 fő lépett ki magyar útlevéllel.⁵¹

Összehasonlításként érdemes megnézni az egy évvel későbbi, vagyis az 1949 végén keletkezett adatokat is.⁵² Az útlevéllel belépett külföldi állampolgárok száma 1949 októberében 8030 fő volt, ugyanakkor kilépett 6170 személy. Közülük befelé 175 osztrák jött, és 317 lépett ki. A jugoszláv állampolgárok közül 137 lépett be, és 120 lépett ki. Csehszlovák 1641 lépett be, és 1937 lépett ki. Román 804 lépett be és 689 lépett ki. Szovjet állampolgár 366 lépett be, és 288 lépett ki. Érdekesség, hogy ebben a hónapban 2684 görög állampolgár jött Magyarországra, és csak 259 lépett ki, ami valószínűleg a görög polgárháború eseményeivel hozható összefüggésbe.

1949. október 1-je és október 31-e között a magyar határon útlevéllel belépő és kilépő külföldi állampolgárok száma

Ország	Belépő	Kilépő
Ausztria	175	317
Jugoszlávia	137	120
Szovjetunió	144	73
Csehszlovákia	1641	1937
Románia	804	689
Görögország	2684	259

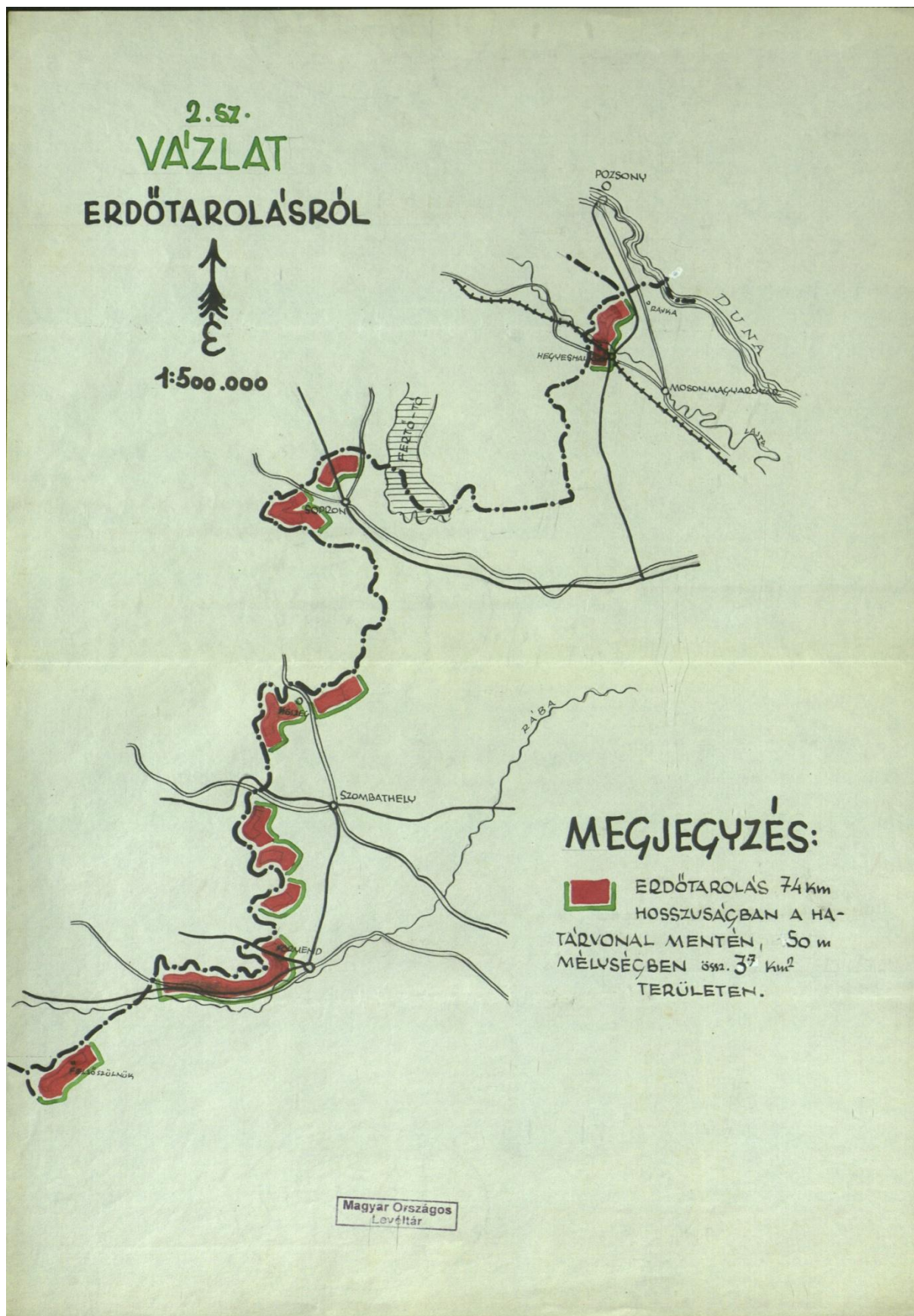
A magyar állampolgárok közül 1949 októberében 1278 fő lépett be és 1283 fő lépett ki útlevéllel az egész határ mentén. Az osztrák határ mentén mindössze 245 magyar lépett be, és 203 lépett ki, a jugoszláv határ mentén pedig 28 lépett be, és 9 lépett ki. A hajósok külön nyilvántartásban szerepeltek: közülük 327 fő lépett be Magyarországra, és 262 lépett ki az országból.⁵³

A nyugati és a déli határ lezárása

1948-ban a magyar pártvezetés szovjet kezdeményezésre és a szovjet katonai tanácsadók útmutatása alapján a két határ hermetikus vagy – korabeli szóhasználattal élve – résmentes lezárásáról döntött. A nyugati és a déli határ teljes lezárása volt az egyik fő oka a határőrség sürgős fejlesztésének, ezzel párhuzamosan az Államvédelmi Hatóságba való integrálásának is.⁵⁴ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Államvédelmi Bizottsága többször is foglalkozott a határőrség átszervezésével és megerősítésével, valamint a nyugati és a déli határvidék kérdésével, és úgy döntöttek a pártvezetők, hogy a nehéz terep, az erdős, mocsaras határszakaszok miatt megfelelő műszaki zár – drótakadály, magasfigyelők, a magas növényzet kiirtása – alkalmazása szükséges a határ megvédése érdekében.⁵⁵

A későbbiekben egyszerűen csak vasfüggönynek nevezett műszaki zár építésének egyik fontos lépése volt megfelelő méretű hely kialakítása a határvonallal párhuzamosan futó drótkerítés, a magasfigyelők és a műszaki berendezéseket ellenőrző határőrök számára. Ennek érdekében a mezőgazdasági művelés alatt nem álló és nem lakott területeken a határ mentén 50 méteres szélességben le kellett tarolni az erdőket.⁵⁶ Az erdőkitermelés 74 kilométer hosszúságban zajlott, és összesen 3,7 négyzetkilométert taroltak le abban az esetben, ha az összesítéshez az 50 méteres határsáv szélességét számolták. Az erdőirtás valódi területe valószínűleg ennél valamivel nagyobb volt, ugyanis a terepviszonyok miatt sok helyen nem volt elegendő az 50 méteres szélesség, hanem 100 vagy 200 méteres sávban kellett kivágni a növényeket.⁵⁷ A kettősbirtokosok tulajdonában lévő erdőterületek kitermelése további gondokat okozott, mivel a másik

ország területén élő tulajdonosokat nem tudták rákényszeríteni arra, hogy kivágják az erdejüket.⁵⁸

A határ 50 méteres közelségében a magas növényzetet letarolták⁵⁹

1949-től kezdve elindult a határ mentén az aknamező telepítése is, amely sok áldozatot szedett a disszidálni szándékozók, de a telepítést, a karbantartást, majd később a felszedést végző határőrök és katonák közül is.⁶⁰

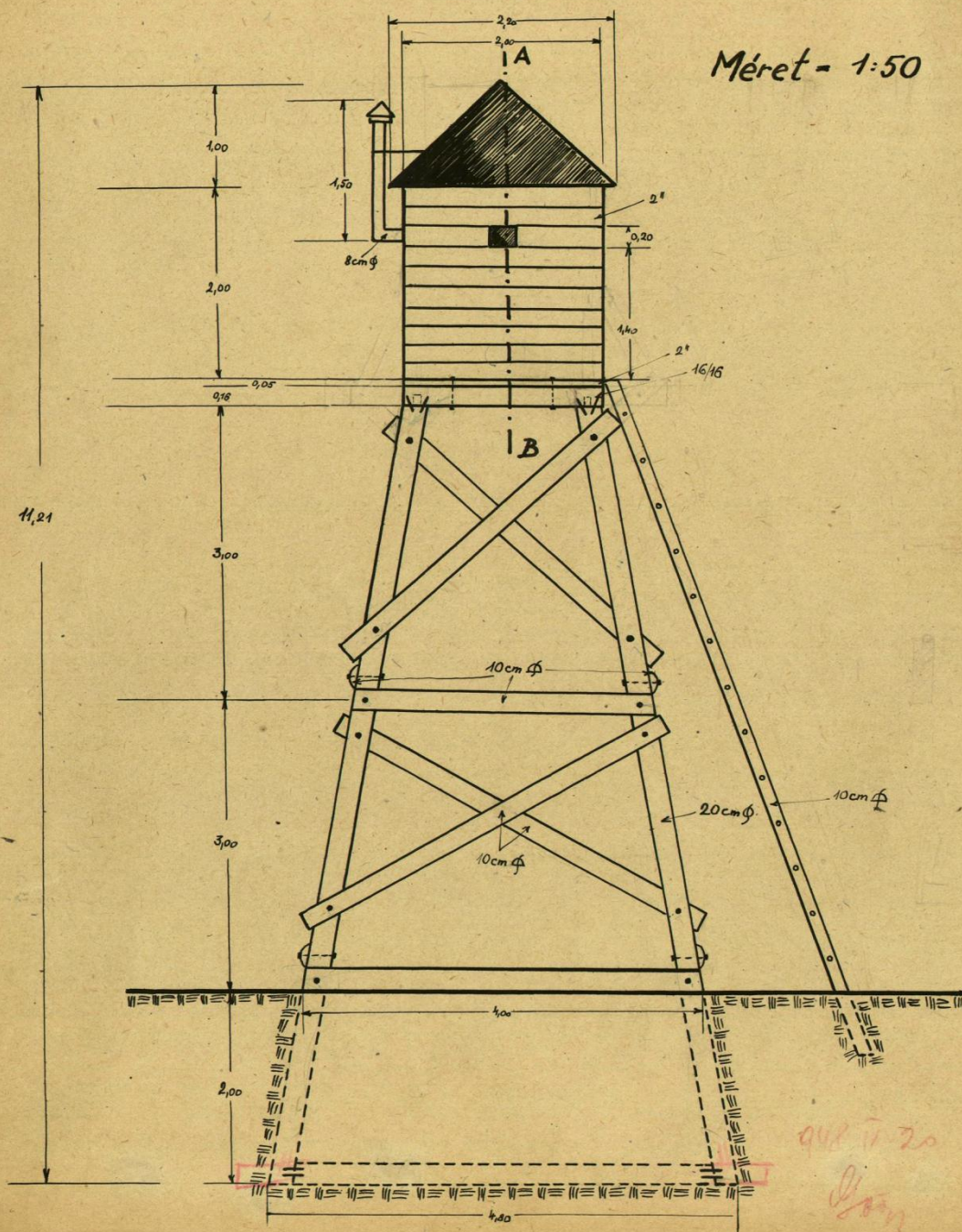

A határon átvető utak eltorlaszolásának vázlatrajza⁶¹

Először a nyugati határt, ezután a hasonlóan fontossá váló déli határvonalat „erősítették” meg ilyen eszközökkel.⁶² A műszaki munkák során először a magasfigyelőket készítették el, majd 1949 tavaszán elkezdték a drótakadályok építését is. Az osztrák és a jugoszláv határszakaszon egy- és kétsoros drótakadályokat alakítottak ki. A nyugati határszakaszon a Honvédelmi Minisztérium 101. számú aknakutató zászlóalja, a déli határszakaszon pedig 1950 nyarától a honvédség mintegy nyolc megerősített műszaki zászlóalja végezte az aknásítást. 1950 végére a két határszakaszon kiépítettek körülbelül ezer kilométer drótakadályt, amit nyolcszázhetvenegy kilométer hosszan aknamezővel is kiegészítettek, valamint 291 magasfigyelőt emeltek. Előfordult, hogy Pinkamindszenten a szomszédos ország területéről átjött határsértők megrongálták a magasfigyelőt, a lábait átfűrészelték, és ledöntötték. A már felépített drótkerítést is megrongálták és átvágták. A Hegyeshalom–Miklóshalom közötti, lezárt műúton a szovjet katonák a drót alatt átbúvó árkot ástak.⁶³ A nyugati határ megerősítése során 60 magasfigyelő és 60 úttorlasz felépítését határozták el a határ lezárása érdekében. A munkálatok 250 000 Ft-ba kerültek.⁶⁴ Az úttorlaszok elhelyezésénél figyelemmel kellett lenni a szovjet hadsereg utánpótlási útvonalaira is, ezeken az utakon nem akadályozhatták a forgalmat.⁶⁵ Az építkezéseket három körzetre osztották. Az első Sopronban volt, itt 26 magasfigyelőt és 24 úttorlaszt készítettek, ezeket nyilván a város környékén állították fel. A második helyszín Kőszeg volt, itt 18 magasfigyelőt és 18 úttorlaszt, a harmadik helyen, Szentgotthárdon pedig 16 magasfigyelőt és 18 úttorlaszt állítottak fel.⁶⁶ Ekkor még a költségtakarékosság szempontja is felmerült, később ez már nem játszott szerepet: „A magasfigyelőhelyek létesítése kevés költséggel jóformán házilag megoldható oly módon, hogy e célra a megfelelő élőfákat rendezzük be.”⁶⁷

Magas figye-lőhely.
Oldalnézet.

Méret - 1:50

A korszakban használt, fából készült magasfigyelő vázlatrajza⁶⁸

Az aknamező telepítése jelentős összeget emésztett fel, csak a déli határ mentén kiépített aknamező körülbelül 18 millió forintba került.⁶⁹ Aki a vasfüggönyön keresztül, a zöldhatáron akart az országból távozni vagy ritkább esetben az országba belépni, nagy

kockázatot vállalt. Börtönbe kerülhetett, megnyomorodhatott, esetleg meg is halhatott.⁷⁰

A határ lezárásának gyakorlati következményei a települések életében

A nyugati határ lezárása újra megnyitott olyan kérdéseket, amelyek először a trianoni határ kijelölése során merültek fel. Az első világháború, illetve a Párizs környéki békeszerződések életbe lépése után, a magyar-osztrák határ megállapítása során felmerült kérdéseket, főleg területhasználati, erdőgazdálkodási, vízhasználati és közlekedési jogosultságokat, a két állam kiküldötti ügynevezett jogi jegyzőkönyvekben rendezték. A 22 jogi jegyzőkönyvet 1927. március 11-én egyezmény formájába öntötték, és Magyarországon az 1970/1928. ME sz. rendelettel kihirdették. A vízügyi egyezmények kivételével 1928. március 26-án életbe léptek a rendelkezések, és a második világháború után is hatályban maradtak. 1948. szeptember 27-től október 1-jéig kormányközi tárgyalásokat folytatott a két ország, és a magyar fél az 1926. július 14-én kötött megállapodás kishatárszéli személyforgalomról szóló részét felmondottnak nyilvánította. A dokumentumok érvényességének fenntartásához viszont magyar érdekek is fűződtek, mert például Sopron, Kőszeg vagy éppen Szombathely, de Harka vízellátását is ez tette lehetővé. Brennbergbánya művelését az 1922. december 12-én létesített jogi jegyzőkönyv szabályozta. Az osztrákok csomagként kezelték a kérdést, és a viszonyosság elvét alkalmazták, vagyis ha a magyar fél elismerte az igényeiket, akkor az osztrákok is figyelembe vették a magyar érdekeket.⁷¹

1927. március 11-én például ilyen ügynevezett jogi jegyzőkönyvbe foglalták a rattersdorfi (Rótfalva) lakosok és az ottani plébánia jogát arra, hogy a szomszédos magyar területen lévő erdőben alomszedési tevékenységet folytassanak.⁷² Kőszeg város, Rattersdorf és Hammer (Hámortó) község határában húzódott a trianoni határ, amely érintette az 1500 hold nagyságú rattersdorfi és a 3000 hold nagyságú kőszegi erdőt is (Rőt- és Pogány-erdő), amelyek a földreform során a magyar állam tulajdonába kerültek. A kérdés rendezésekor a korábbi tulajdonos, az Esterházy-hitbizomány erdészének véleményét is kikérték. Kopcsándi József erdész lakása egyébként osztrák területre esett, és onnan járt át magyar területre munkába. Korábban a rattersdorfi állattartók, többnyire szegény földművesek voltak jogosultak határátlépési igazolvány birtokában gereblyézéssel összeszedni a rőzsét és az őszi lombhullás után az almot az állataik számára, amiért 40-50 pengőt fizettek holdanként a hitbizományi erdőgondnokság pénztárába. A határ lezárásával ez a lehetőség elveszett a gazdák számára.⁷³

A kőszegi hegyek Ausztria felé hajló északnyugati lejtőin, de még magyar területen értékes faállomány volt, ennek évi fahozama hatezer köbméter volt, amit csak az osztrák oldalra eső utakon lehetett elszállítani, egy új út építése legalább félmillió forintba került volna. A határzár létesítésekor is kitermeltek körülbelül tízezer köbméter fát, melynek értéke egymillió forintra rúgott, és szintén csak erre lehetett elszállítani. A magyar hatóságok által időközben elvégzett vizsgálat azt állapította meg, hogy a magyar államnak nem állt érdekében felmondani ezeket az egyezményeket. A kölcsönösség és a viszonyosság elve alapján mindkét fél érdekeit figyelembe kellett volna venni, az államvédelmi szempontok azonban a későbbiekben minden egyéb szempontot háttérbe szorítottak. A jogi jegyzőkönyvben biztosított szolgáltatások teljesítése határforgalmi szempontból osztrák állampolgároknak a Magyar Köztársaság területére való átjárását jelentette, de meghatározott időhöz, átlépési napokhoz és helyekhez, valamint az erdő meghatározott részéhez kötve. A biztosított jogok gyakorlását, az erdészeti közegek és a határvédelmi hatóságok együttes és kölcsönös ellenőrzése mellett, a felek ekkor még teljesíthetőnek gondolták, hamarosan azonban megváltozott a helyzet.⁷⁴

A határ lezárásának további következménye volt, hogy korábban természetesnek tekintett előnyöktől is elesett egy-egy község lakossága, amely adott esetben a közvetlen

létfeltételei közé tartozott. Sopronkeresztúr (Deutschkreutz) határában, osztrák területen volt egy savanyúvíz-forrás, amely Magyarfalva (Harka) vízellátásában nagy szerepet játszott.⁷⁵ A község előjárósága és lakossága kérte a határőrséget, hogy a nyári hónapokban naponta 19 órától 21 óráig, a téli időszakban pedig 16 órától 18 óráig átjárhassanak vízéért, a helyi határvadász őrs parancsnoka által kijelölt határvadász felügyelete alatt. A községben sem vezetékes víz, sem más, közfogyasztásra alkalmas víz nem volt. A határőrség ideiglenesen engedélyezte, hogy a lakosok csoportosan, a kishatárszéli forgalom szabályai szerint átjárjanak osztrák oldalra vízéért. A vízhordókat egy fegyvertelen határvadász kísérte, akinek kötelessége volt megakadályozni, hogy a magyar állampolgárok az osztrák lakossággal érintkezzenek, csomagot, levelet vegyenek vagy adjanak át. A határőrség felvette a kapcsolatot az osztrák hatóságokkal is, hogy hozzájárulásukat kérje a fegyvertelen határőr átlépéséhez, és ugyanakkor azt is kérte, hogy tiltsák meg az osztrák lakosságnak a kút körüli tartózkodást. Az osztrákok persze nem teljesítették a kérést, a határőrség és az ÁVH pedig nem nézte jó szemmel a magyar lakosok átjárását osztrák területre: *„Amennyiben a vízhordás körül a jövőben is lesznek visszaélések, akkor a lakosság érdekeit a továbbiakban nem tarthatom szem előtt, és kénytelen leszek a vízhordást betiltani”* – szölte Gráber György, a Határőrség Főparancsnoksága I/a. osztálya vezetőjének az abszurd indoklása. A végleges rendezést a Népjóléti Minisztérium által fűrandó artézi kúttól várták a hatóságok.⁷⁶

Tanulságos a következő eset is. Az Állami Áramelosztó Üzemek Szombathelyi Üzletigazgatósága Szentgotthárd térségében magyar területről látott el árammal nyolc osztrák fogyasztót, köztük a helyi osztrák határőrizeti szerveket is. Az osztrákok viszont a határ más részein biztosították magyar települések áramellátását. A szentgotthárdi villamosüzem egyik szerelőjének állandó határátlépési engedélye volt, ő olvasta le az osztrák fogyasztók villanyóráit, és a fogyasztás ellenértékét az osztrák–magyar fizetési forgalomban utalták át a magyar félnek az osztrákok. Az ÁVH azonban visszavonta az állandó határátlépési engedélyt ettől a szerelőtől, aki viszont leszerelte az osztrák területen lévő vezetéket és mérőket, mivel úgy gondolta, ha nem járhat át, akkor nem tudja elvégezni korábbi feladatát. Az intézkedés következtében az osztrák határőrség is áram nélkül maradt, és azzal fenyegetőztek az osztrákok, hogy ellenlépésként ők sem fogják ellátni árammal azokat a határ menti magyar településeket, amelyek osztrák oldalról kapták a villamos energiát. A fenyegetés hatott, a magyar hatóságok meggondolták magukat, és ezek után az Ipari Igazgatóság utasította a szombathelyi üzletigazgatóságot, hogy állítsák helyre az Ausztriába áramot szállító vezetéket. A munka elvégzése érdekében két szerelőnek egyszeri határátlépési engedélyt kértek öt-öt órára, mivel a vezetékek leszerelésekor több oszlop is kidőlt, és ezek helyreállításához két ember kellett. A fogyasztásmérőt azonban ekkor már nem osztrák oldalon, hanem a magyar területen lévő utolsó villanyoszlopon helyezték el a szerelők. A magyar fél összesítve számlázta az osztrák felhasználók fogyasztását, és a későbbiekben az osztrák határőrök gondoskodtak arról, hogy a túloldali ügyfelek között szétosszák a fogyasztást, és behajtsák az ellenértékét.⁷⁷

A határsáv letarolása során az is gondot okozott egyes helyeken a hatóságoknak, hogy a határ mentén elhelyezkedő ingatlanok és építmények néhol külföldi tulajdonban voltak. A vaskeresztesi őrs sávjában például volt húsz osztrák tulajdonú borospince, amit a tulajdonosok nem tudtak lebontani, mert nem jöhettek át magyar területre. A műszaki zár kialakítása során valószínűleg a határőrség bontotta le ezeket.⁷⁸ Azonban nem mindenki nézte tétlenül a határ lezárását. Pinkamindszenten például a szomszédos ország területéről átjött határsértők megrongálták a magasfigyelőket, a szerkezet lábait elfűrészelték, és ledöntötték az építményt. A már felépített drótkerítést is több helyen megrongálták és átvágták. A Hegyeshalom–Nickelsdorf (Miklóshalom) közötti lezárt műúton viszont a szovjet katonák ástak a drót alatt átbúvó árkot, valószínűleg csempészési céllal.⁷⁹

A fegyverhasználat áldozatai

Pontos kimutatások híján nem lehet megállapítani, hogy hányan haltak meg a határon a határőrök fegyverhasználatával, az incidensek és az aknarobbanások következtében. A hiányos adatok azt mutatják, hogy 1945 és 1949 vége között legalább 54 fő vesztette életét fegyverhasználat következtében. A forrásokból arra lehet következtetni, hogy ebben az időszakban a legtöbben a román határon haltak meg, az itt lelőtt 23 főből 21 embert a román, kettőt pedig a magyar határőrök lőttek le. A jugoszláv határon 15 fő halt meg, 9 ember életét a jugoszláv, 6 személy életét pedig a magyar határőrök oltották ki. Az osztrák határon nyolc áldozat volt, 3 főt az osztrák, 5 személyt pedig a magyar határőrök lőttek le. A csehszlovák határon 7 fő halt meg, a szovjet határon pedig egy ember vesztette az életét. További 45 fő megsebesült ebben az időszakban. Az aknatelepítés megkezdése után az aknamező is áldozatokat követelt, 1949 végéig legalább 5 fő halt meg és 16 személy sebesült meg aknarobbanás következtében.

¹ Bencsik–Nagy, 2005: 16.

² Krahulcsán, 2011.

³ MNL-OL XIX-B-10-5-2-4/1949.

⁴ ÁBTL 4.2.-II. sorozat-2308/1/1945. Határátlépés. Budapest, 1945. szeptember 17.

⁵ MNL OL XIX-B-10-V-8-517/1947. (291.653/1947.VI.10.) Jelentés a hazahozatali szervek által 1945. szeptember 10-1947.VI.1. között lebonyolított forgalomról. Budapest, 1947. június 10.

⁶ MNL OL XIX-B-10-V-8-541/1947. (297.383/1947.) Jelentés a hazahozatali szervek által 1945. szeptember 10-1947.IX.1. között lebonyolított forgalomról. Budapest, 1947. szeptember 5.

⁷ A 9480/1945.ME számú kormányrendelet szolt az árucsempészség büntetéséről.

⁸ MNL OL XIX-B-10-1270/1945. (1945/1. d.) Jegyzőkönyv. Készült 1946. január 18-án Szombathelyen a vármegyei főkapitányság hivatalos helyiségében a 154.690/1945.IV.13. számú BM-rendelet alapján az osztrák-magyar viszonylatban kötendő kisebb határszéli forgalom szabályozására vonatkozó ideiglenes egyezmény tárgyában.

⁹ A jogtalan határátlépőt a 410.212/1946.IV.12. BM-számú rendelet értelmében a határrendőrséghez kellett előállítani.

¹⁰ MNL OL XIX-B-10-I-8-42/1946. (5769-Eln.I-a/1946. október 12.) (1945/1.d.) Csempészek és jogtalan határátlépők előállítás.

¹¹ MNL OL XIX-B-10-574.491/1946. (1945/1.d.) A határállomásokon szolgálatot teljesítő szovjet katonák által elkövetett szabályellenességek.

¹² MNL OL XIX-B-10-XV-1-1/1948. (579.842/1948.) 1/1945.biz. Mosonmagyaróvár, 1945. november 30.

¹³ Uo.

¹⁴ MNL OL XIX-B-10-IV-16-464/1947. (11.235/Eln.I.b./1947.) Bognár féle csempésztársaságról értesítés.

¹⁵ MNL OL XIX-B-10-V-7-1/1949. (41.371/Eln-kat/1949.) (1949/27.d.) Az olmódi határszakaszon elfogott gépkocsi átadása.

¹⁶ MNL OL XIX-B-10-IV-16-488/1947. (98/1947.) A határforgalom fokozottabb ellenőrzése. Szombathely, 1947. április 14.

¹⁷ MNL OL XIX-B-10-III-4-13/1947. (15.181/Eln.I.a./1947.) Orosz katonai személyek beavatkozása a határforgalomba.

¹⁸ MNL OL XIX-B-10-III-4-19/1947. (10.415) (1947/3.d.) 1947. január 13-án Sopronkövesden orosz katonák lelőtték Majoros Sándor honvéd tizedest.

¹⁹ MNL OL XIX-B-10-III-4-51/1949. (44.905/Eln-kat/1949.) (1949/23.d.) Pomogyi hídnál történt export tehergépkocsi kiléptetése.

²⁰ MNL OL XIX-B-10-I-12-8/1948. (28.099/Eln.I-a/1948.) (1948/12.d.) 1848-as honvédszászlók átadási ünnepsége, 1948. április 4.

²¹ MNL OL XIX-B-10-I-12-12/1948. (27.513/Eln.I-a/1948.) (1948/12.d.) Március 15-e megünneplése, 1948. március 13.

²² ÁBTL 3.1.5. O-9554/12. Baja város. Ispán [Ispánovics] János ügyében jelentés. Baja, 1956. január 13.

²³ Baráth, 2014.

²⁴ ÁBTL 3.1.5. O-9553 Hercegszántó község.

²⁵ Uo. Szaboljev Bertalan hercegszántói lakos környezettanulmánya. Baja, 1952. február 12. 119. Fontos megjegyezni, hogy Szaboljev József apja, Szaboljev Bertalan pedig még az első világháború után járt Párizsban egy küldöttséggel, és kérték, hogy Hercegszántó és a bajai háromszög kerüljön Jugoszláviához. A fia, Szaboljev

Bertalan Gyurity Branko és Karagity Anton társaságában a második világháború után járt ugyanezen ügyben Titónál.

²⁶ Tóth, 2016: 346.

²⁷ ÁBTL 3.1.5. O-9553 Hercegszántó község. További érdekes körülményként érdemes megjegyezni, hogy a kommunista párt 800 fős tagsága többségében délszláv volt, a magyarok inkább az FKgP-be léptek be, amelynek körülbelül 1000 tagja volt. A politikai ellentéteket így nemzetiségi ellentétek is átszínezték. Az 1947-es választások idején az MKP 900 szavazatot kapott, az FKgP pedig 1300-at. Gyurity Branko lett az MKP titkára, és a bajai járás titkára is volt.

²⁸ MNL OL XIX-B-10-XV-1-1/1948. (579.842/1948.)4/1945.Hat.rk.biz. Bácsborsód, 1945. december 8.

²⁹ Baráth, 2014.

³⁰ MNL OL XIX-B-10-XV-1-1/1948. (579.842/1948.) 1/biz.1945. Barcs, 1945. december 29.

³¹ MNL OL XIX-B-10-XV-1-1/1948. (579.842/1948.) (1276/32-1945.) Dr. Krisztinkovics Antal rendőr vezérőrnagy jelentése. Budapest, 1945. december 10. Az 1945. október 6-án kelt 148.415/1945.BM.IV.12. számú rendelet írta elő a határrendészeti szervezeteknek, hogy a határ mentén előforduló fontosabb eseményeket jelentsék az Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága vezetőjének.

³² MNL OL XIX-B-10-XV-1-1/1948. (579.842/1948.)

³³ MNL OL XIX-B-10-VI-6-6/1948. (33.915/Eln.I-a/1948.) Határvonal hosszának közlése.

³⁴ MNL OL XIX-B-10-IV-15-433/1947. (15.467/Eln.I-a/1947.) (1947/6.d.) Határvonal kiigazítása.

³⁵ Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001: 320–340. A BM Kollégiumának 1953. november 10-i ülése. Jelentés a BM Határőrség helyzetéről. A 145.389/1945. IV. 12. BM sz. rendelet szövege erről.

³⁶ Gáspár, 2012: 33.

³⁷ Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001. A BM Kollégiumának 1953. november 10-i ülése. Jelentés a BM Határőrség helyzetéről. 320–340. Az ideiglenes nemzeti kormány 1690/1945. M.E. számú rendeletének 8. § (2) bekezdése a) pontja és a 6.690/1945. M.E. sz. rendelet 3. § 5. bekezdése alapján szervezték meg a Magyar Határrendőrséget.

³⁸ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény II. sorozat. (1. d.) 1945–1951. 145.389/1945. IV. 12. BM sz. A Magyar Határrendőrség felállítása. Budapest, 1945. szeptember 3.

³⁹ Zsiga, 1999: 16.

⁴⁰ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény II. sorozat. (1. d.) 1945–1951. 145.389/1945. IV. 12. BM sz. A Magyar Határrendőrség felállítása. Budapest, 1945. szeptember 3.

⁴¹ Uo. 274.000/1945. IV. 12. BM sz. A határszolgálat megszervezése. Budapest, 1945. november 10.

⁴² Baráth, 2014: 6–7.

⁴³ Zsiga, 1999: 16.

⁴⁴ MNL OL XIX-B-10-V-1-5/1948. (48.017/Eln.kat/1949.) Határvonal megközelítésének szabályozása.

⁴⁵ MNL OL XIX-B-10-V-1-005/1948.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-5/1948. (19.244/Eln.I-a/1947.) Javaslat a honvéd határőrszolgálat műszaki alátámasztására a nyugati határszakaszon. Budapest, 1948. február 17. Németh Dezső vezérkari ezredes, vezérkari főnök.

⁴⁸ MNL OL XIX-B-10-XI-3-1/1948. (30.655/1948.VI.12.)

⁴⁹ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-5/1948.

⁵⁰ MNL OL XIX-B-10-V-11-1/1948. Összesítés. (1948/15.d.)

⁵¹ Uo.

⁵² MNL OL XIX-B-10-V-11-1/1949. (40.057/8/1949.) (1949/27.d.) Kimutatás az ország határa mentén összesítve és részletezve 1949. október 1-től október 31-ig bezárólag történt forgalomról.

⁵³ Uo.

⁵⁴ MNL OL MKS 276. f. 84. cs. 4. ő. e. Az 1948. június 29-i ülés jegyzőkönyve.

⁵⁵ MNL OL 276. f. 84. cs. 13. ő. e. 40.

⁵⁶ MNL OL XIX-B-10-XI-3-1/1948. (30.655/1948.VI.12.) Javaslat a honvéd határőrszolgálat műszaki alátámasztására a nyugati határszakaszon. Budapest, 1948. február 17. Németh Dezső vk. ezredes, vezérkari főnök.

⁵⁷ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-7/1948. (29.108/Eln.I-a/1948.) A nyugati határrész műszaki megerősítése. 1948. április 24. A határőrség javaslatát a belügyminiszter 1948. március 2-án, a 285.454/1948.BM.IV.1. szám alatt terjesztette a Minisztertanács elé. A kormány a javaslatot elfogadta, és a rendeletet a *Magyar Közlöny* április 2-i számában 3810/1948.Korm.R. szám alatt kiadta.

⁵⁸ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-7/1948. (30.964/Eln.I-a/1948.) Szemrevételezési jelentés a nyugati határ műszaki megerősítésével kapcsolatban. 1948. június 8.

⁵⁹ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-5/1948.

⁶⁰ MNL OL MKS-276. f. 84. cs. 20. ő.e. Az 1949. szeptember 29-i ülés jegyzőkönyve.

- ⁶¹ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-5/1948.
- ⁶² MNL OL MKS-276. f. 84. cs. 13. ő.e.
- ⁶³ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-1/1949. (41.428/Eln.kat-1949.) Magasfigyelők biztosítása a nyugati határon. Budapest, 1949. március 29. (1949/32.d.)
- ⁶⁴ MNL OL XIX-B-10-XI-3-1/1948. (30.655/1948.VI.12.)
- ⁶⁵ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-5/1948. (19.244/Eln.I-a/1947.) A nyugati határrész megerősítése. 1947. október 24.
- ⁶⁶ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-7/1948. (30.964/Eln.I-a/1948.) Magasfigyelők és úttorlaszok faanyagának beszerzése.
- ⁶⁷ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-6/1948. (18.722/Eln.I-a/1947.) A nyugati határrész megerősítése. 1947. október 6.
- ⁶⁸ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-2/1948.
- ⁶⁹ Suba, 2010: 96.
- ⁷⁰ Zsiga, 1999: 26–27.
- ⁷¹ MNL OL XIX-B-10-VI-1-2/1949. (301.784/2-1948.HFL.) (1949/28.d.)
- ⁷² MNL OL XIX-B-10-V-2-11/1949. (38.759/Eln.kat/1949.) (1949/27.d.) A rattersdorfi kérdés megvizsgálása. 1949. január 22.
- ⁷³ Uo.
- ⁷⁴ Uo.
- ⁷⁵ MNL OL XIX-B-10-V-3-10/1948. (33.708/Eln.I-a/1948.) Magyarfalva (Harka) község lakosságának ivóvíz hordása iránti kérelme.
- ⁷⁶ MNL OL XIX-B-10-V-3-10/1948. (32.655/Eln.I-a/1948.) Magyarfalva község lakosságának ivóvízért való átjárása Ausztriába. 1948. augusztus 13.
- ⁷⁷ MNL OL XIX-B-10-VI-1-1/1949. (1949/28. d.) (401.792/1949.NFL) Osztrák területen leszerelt villanyvezeték. Budapest, 1949. május 19.
- ⁷⁸ MNL OL XIX-B-10-VI-6-12/1949. Tarolási munkálatok elvégzése.
- ⁷⁹ MNL OL XIX-B-10-XIII-5-1/1949. (41.428/Eln.kat-1949.) Magasfigyelők biztosítása a nyugati határon. Budapest, 1949. március 29. (1949/32. d.)

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.5. Operatív dossziék (O-dossziék)

4.2. Parancsgyűjtemény, II. sorozat

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MKS (Munkásmozgalmi Különsorozat)

XIX-B-10 A Határőrség Országos Parancsnokságának iratai

Nyomtatásban megjelent források

Gyarmati–S. Varga (szerk.), 2001

A BM Kollégiumának ülései. I. kötet. *A BM Kollégiumának 1953. november 10-i ülése.* Összeállította, a jegyzeteket készítette és a bevezető tanulmányt írta Kajári Erzsébet. Szerkesztette: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Történeti Hivatal, Budapest.

Hivatkozott szakirodalom

Bencsik–Nagy, 2005

Dr. Bencsik Péter – Dr. Nagy György: *A magyar úti okmányok története 1945–1989*. Tipico Design Kft., Budapest.

Baráth, 2014

Baráth Magdolna: *A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Gáspár, 2012

Gáspár László: A második világháború utáni magyar határőrizet változásai. *Rendvédelem-történeti Füzetek* (Acta Historiae Praesidii Ordinis), XXII. évf. 25. sz.

Krahulcsán, 2011

Krahulcsán Zsolt: A BM KEOKH és Útlevel Osztály szervezettörténete, 1956–1962. *Betekintő*, 4. sz. http://www.betekinto.hu/2011_4_krahulcsan (utolsó letöltés: 2017. március 5.)

Suba, 2010

Dr. Suba János: A déli védelmi rendszer. In *Betonba zárt hidegháború. Az 1950-es években épített déli védelmi rendszer kutatása és feltárása*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.

Tóth, 2016

Tóth Ágnes: A „nagypolitika” erőterében. Délszlávok Magyarországon 1945–1948. In *Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948*. Szerkesztette: Hornyák Árpád és Bíró László. Budapest, MTA BTK TTI.

Zsiga, 1999

Zsiga Tibor: *A vasfüggöny és kora*. Budapest, Hans Seidel Alapítvány.